

ALGEMEEN

L. Hanssen, *Huizinga en de troost van de geschiedenis. Verbeelding en rede* (Dissertatie Katholieke universiteit Brabant 1996; Amsterdam: Balans, 1996, 500 blz., f75,-, ISBN 90 5018 341 7).

Met de dissertaties van Léon Hanssen (1996) en Anton van der Lem (1997), beiden als redacteur betrokken bij de bezorging — in drie delen — van Huizinga's correspondentie, is op nieuw een trilogie voltooid. Enkele jaren geleden immers verscheen reeds het proefschrift van de derde man die bij de uitgave van de briefwisseling betrokken was, W. E. Krul. Dat de drie als bezorgers van de correspondentie nauw met elkaar hebben samengewerkt, is aan hun proefschriften niet af te lezen: wat stijl, onderwerp en opvattingen betreft verschillen de studies radicaal van karakter. Kruis bezonken en erudiete opstellen over leven en werk van Huizinga, gebundeld onder de veelzeggende titel *Historicus tegen de tijd* (1990), volgen min of meer de patronen van het geijkte biografische genre, terwijl de jongste van de drie dissertaties, *Het eeuwige verbeeld in een afgehaald bed* van Anton van der Lem, voor alles een historiografische studie wil zijn, met als hoofdthema Huizinga's publicaties en opvattingen omtrent de Nederlandse geschiedenis. Het werk van Léon Hanssen, dat het onderwerp van deze bespreking vormt, kan daarentegen worden getypeerd als een proeve van ideeëngeschiedenis.

Huizinga en de troost van de geschiedenis is een rijk en gedreven, maar tegelijk ongrijpbaar boek. Laat het thema zich nog in enkele woorden samenvatten — 'Huizinga ... als exponent van een betekenis crisis in de Europese cultuur' — voor de inhoud geldt dat zeker niet. De studie waaiert werkelijk alle kanten uit. 'Flarden' is de term die Hanssen zelf gebruikt in verband met de gevarieerde inhoud van zijn studie: flarden van het debat over de crisis van de Europese cultuur — een crisis, voortgekomen uit een groeiend besef van ontluistering en ontwaarding van traditionele zekerheden, waarbinnen ook Huizinga's historische en kritische geschriften moeten worden begrepen. Van dit 'gesprek', aldus Hanssen, bestaat geen *mastertape* en iedere keuze om bepaalde gebeurtenissen, ideeën of personen te behandelen, heeft daarom iets willekeurigs. En wat voor de ideeëngeschiedenis geldt, geldt evenzeer voor de biografie: 'Het 'ik' van de auteur is een veelheid van gestalten en blijft een complexe en ongrijpbare vorm'.

De 'flarden' die Hanssen in zijn studie laat weerklinken, raken aan uiteenlopende en ogenschijnlijk ongelijksoortige onderwerpen: Huizinga's karakter, drijfveren en opvattingen; de verhouding Nederland-Duitsland; het thema van de nationale identiteit in het werk van Huizinga en enkele toonaangevende Europese intellectuelen; het denken over 'verbeelding' — bij wijze van intermezzo — van Plato tot Albert Verwey; de internationale editie- en receptiegeschiedenis van *Herfsttij der Middeleeuwen*; de moeizame verhouding tussen Huizinga en de 'jongeren', met name Jan Romein en de filosoof Jef Suys; en ten slotte de cultuurkritische werken en de betekenis die Huizinga in zijn worsteling met de moderne tijd aan de geschiedenis toekende. Een breed scala van thema's dus, en toch is de breedte van de studie met deze opsomming nauwelijks gedekt, want in de onderscheiden hoofdstukken stuit de lezer telkens weer op onverwachte uitweidingen en subthema's.

Hanssen volgt, kortom, de werkwijze van de *bricolage*: door omwegen, van terzijde, langs zijpaden probeert hij zijn onderwerp in kaart te brengen — een techniek die niet alleen veel vraagt van de lezer, gewend als deze is aan 'afgeronde' verhalen, maar ook van de auteur, die voldoende discipline moet kunnen opbrengen om zich niet te zeer te laten afleiden. In dat licht bezien kunnen Hanssens stofkeuze en -opbouw niet altijd even gelukkig worden genoemd. Sommige uitweidingen lopen dood of zijn nog onvoldragen, terwijl andere op zichzelf vaak onderhoudende passages de lezer wel erg ver afvoeren van het thema waarom het uiteindelijk

draait: Huizinga's pogingen vat te krijgen op de moderne tijd, vanuit een diepgevoeld besef van historische discontinuïteit en onder de indruk van 'de ervaring van de verscheurde levens-harmonie'.

Onlangs deze onevenwichtigheden in stofkeuze en compositie en de bij tijden pathetische stijl ('*O Huizinga!*'), mag worden vastgesteld dat Hanssen een belangwekkend en prikkelend boek heeft geschreven. Zijn enthousiaste en brede aanpak opent enkele verrassende perspectieven of verdiept reeds bestaande inzichten met betrekking tot Huizinga's leven en werken. Met overtuigende argumenten laat Hanssen zien dat de opvattingen van de Groningse historicus verbonden kunnen worden met het denken van andere grote denkers over de crisis in de westerse cultuur, zoals Ortega y Gasset, Thomas Mann, Eliot, Spengler, Berdjajew, Heidegger en Jung. Ook Huizinga trachtte 'voorbij de geschiedenis' en elke vorm van het vooruitgangsgeloof te komen, het heersende religieuze scepticisme te overwinnen en de idee van de eeuwigheid opnieuw gestalte te geven. Wat Huizinga in de geschiedenis zocht was niet het verloop van de gebeurtenissen, maar iets wat, in de woorden van Krul, 'achter de tijd gelegen is'.

Door Huizinga te plaatsen in een Europese traditie van cultuurkritiek en onbehagen jegens de moderne tijd, krijgen de passages over zijn persoonlijke geestelijke ontwikkeling paradoxaal genoeg meer reliëf. Hanssen laat bijvoorbeeld duidelijk zien hoe nauw de verwantschap is tussen Huizinga's belangstelling voor het boeddhisme en de mystiek in de jaren negentig en zijn latere opvattingen over historische kennis en het noodzakelijke evenwicht tussen rede en verbeelding. Deze samenhang manifesteert zich niet alleen in de termen waarin hij bijvoorbeeld de historische sensatie beschreef — een moment van 'bijzondere geestelijke helderheid', een 'trance', een 'ekstatische gewaarwording', een 'bezwijken' — maar ook in zijn zuiver historische en cultuurkritische studies. Zijn diepgevoelde verlangen naar geestelijke rust, een behoefte die nauw samenhang met zijn manisch-depressieve stemmingen en later werd gevoed door het diep betreurde verlies van zijn jonge echtgenote, was van doorslaggevende betekenis. Huizinga zocht in de geschiedenis precies datgene waaraan het in de moderne tijd ontbrak: het gevoel voor maat, doorleefde eenvoud, waarlijke schoonheid en harmonie. Ten slotte 'bleef er maar één periode over die hij in zijn geheel als een idealiteit geliefde op te vatten', aldus Hanssen, en dat was Nederland in de zeventiende eeuw. 'Het was hier waar hij voor het schouwende en wereldvliedende karakter van zijn eigen persoon een trotse thuisbasis, een nationale oorsprong vond'. Toch moest ook Huizinga uiteindelijk erkennen dat de geschiedenis geen soelaas bood: de wereld was sinds die tijd niet stil blijven staan maar onvermijdelijk in verval geraakt.

Door dergelijke verbanden te leggen draagt dit boek bij aan een beter begrip, niet alleen van Huizinga's persoonlijke en intellectuele ontwikkeling, maar ook van de aanhoudende fascinatie voor deze man en het feit dat zijn ideeën een halve eeuw na zijn dood niets aan betekenis hebben ingeboet. *Huizinga en de troost van de geschiedenis* geeft aanleiding te veronderstellen dat de blijvende belangstelling voor zijn werk en opvattingen niet alleen voortkomt uit 'de gratie en concisie van zijn stijl' (Kossmann), zijn brede en veelzijdige benadering of zijn verrassend actuele opvattingen over de aard van de historische kennis. Er lijkt ook sprake te zijn van zoiets als een *geestelijke verwantschap*, een gevoel van sympathie voor Huizinga's streven zich te onttrekken aan het keurslijf van de modeme geschiedschrijving, zo nauw verweven met het geloof in de vooruitgang, gedragen door de rede, de techniek en de wetenschap. Levend na Auschwitz, na de desintegratie van het kolonialisme en na het morele failliet van het communisme zal de hedendaagse mens — bewust of intuïtief — hierin veel van zijn eigen gevoelens, gedachten en twijfels herkennen.

A. van der Lern, *Het eeuwige verbeeld in een afgehaald bed. Huizinga en de Nederlandse beschaving* (Dissertatie Leiden 1997, Historische reeks; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1997, 399 blz., f59,50, ISBN 90 284 1751 6).

Weten we onderhand niet genoeg over Huizinga? Die vraag dringt zich op bij het ter hand nemen van deze — de zoveelste — studie over Huizinga. Als iemand ons nog uitgebreider over Huizinga kan inlichten, dan is het zeker Van der Lern, maar wordt het niet wat te veel?

Het is dan ook geruststellend om in de inleiding te lezen dat dit boek niet zozeer over Huizinga zal gaan, maar over het probleem van 'Huizinga en de Nederlandse beschaving'. Het gaat dus — zo wordt beloofd — over kwesties als vaderlandse geschiedenis, identiteitsverschaffing en nationaal besef. Een en ander zal aan de orde worden gesteld aan de hand van Huizinga's in 1941 verschenen verhandeling over Nederlands beschaving in de zeventiende eeuw. Van der Lern afficheert zijn studie niet in de eerste plaats als een bijdrage aan het levensverhaal van Huizinga maar vooral als 'de biografie van een van Huizinga's belangrijkste werken' (11).

Die kwalificatie van Huizinga's essay is discutabel. Tenzij men alles wat Huizinga opgeschreven heeft even belangwekkend acht, moet toch vastgesteld worden dat *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* weliswaar als tijdsdocument interessant is, maar toch moeilijk tot een van de meesterwerken van de geschiedschrijving gerekend kan worden. Verdient zo'n, in ieder geval letterlijk, dun boekje een minstens tweemaal zo omvangrijk commentaar? Die vraag heeft Van der Lern zichzelf ook gesteld (13) en hij heeft deze kennelijk positief beantwoord. Het is, zegt hij, zijn bedoeling om langs deze weg Huizinga's belangstelling voor de vaderlandse geschiedenis in kaart te brengen.

Het blijkt dus toch weer over Huizinga zelf te gaan. Daar weet Van der Lern onwaarschijnlijk veel van. Ook over Huizinga's interesse voor de vaderlandse geschiedenis geeft hij een schat aan informatie, gelardeerd met trefzekere details, helder verwoord en genuanceerd geduid. Voor de lezer is het echter toch de vraag waar dit alles toe moet leiden. Is het voor een goed begrip van Huizinga's latere opvatting over Nederland in de zeventiende eeuw werkelijk nodig om zijn gedachten hierover te volgen vanaf de lagere schoolbanken, via zijn vaak studentikoze aantekeningen bij de colleges van P. J. Blok tot en met de inhoud van zijn lessen als leraar aan de HBS te Haarlem?

Misschien is het nuttig om kennis te nemen van Huizinga's 'Groningse' opvattingen over Nederland in de achttiende eeuw en over de Leicesterse periode. Aardig is het om te vernemen dat Lamprecht waarschijnlijk meer invloed heeft gehad op zijn geschiedschrijving over de Nederlandse beschaving dan Pirenne. Ongetwijfeld hebben Huizinga's opvattingen over Frederik Hendrik, de VOC, Oldenbarnevelt *e tutti quanti* een rol gespeeld in zijn latere voorstelling van zaken. Zeker is het ook nuttig om te weten, dat Huizinga begin jaren dertig optrad als reizend ambassadeur ter historische legitimatie van de Nederlandse kleine staat, hoewel ook op dit punt de vraag rijst of al zijn lezingen vermeld moeten worden.

Maar niet getreurd, want vanaf bladzijde 136 komen dan de directe voorlopers van *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* aan bod: de collegereeks aan de Sorbonne over *la civilisation Hollandaise* uit 1930 en de Keulse voordrachten van 1932 onder de titel 'Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts'. De eigenlijke behandeling van Huizinga's beeld van de zeventiende eeuw begint echter pas op bladzijde 199 van het boek. Dan opent hoofdstuk 7 met de programmatische titel 'De idealisering van de Nederlandse geschiedenis'. Helaas moeten we dan eerst nog vernemen hoeveel wederzijdse geboortekaartjes en andere gelukwensen de Huizingaatjes en de Oranjes uitgewisseld hebben, maar uiteindelijk komt Van der Lern ter zake.

Zijn these over Huizinga's idealisering van het nationaal verleden is interessant genoeg.